

klassieke talen David van Lennep. In een inleidend essay wordt met vaart en verve een beeld geschetst van de Neolatijnse dichtkunst in Nederland. Guépin laat zien dat de Nederlandse traditie van "academische" poëzie teruggaat op het Italiaanse Quattrocento (Poliziano).

(A.W.)

Henk J.M. Nellen - Edwin Rabbie (eds.), *Hugo Grotius Theologian. Essays in honour of G.H.M. Posthumus Meyjes*. Studies in the History of Christian Thought, 55. Leiden [etc.]: Brill, 1994. XII, 275 pp. ISBN 9004 100008.

Deze bundel bevat dertien lezingen die werden gehouden op het colloquium "Hugo Grotius as a Theologian", gehouden op 3 tot 5 juni 1992 te Leiden en Haarlem. Het congres werd gehouden ter gelegenheid van het afscheid als hoogleraar van de Leidse kerkhistoricus G.H.M. Posthumus Meyjes. De lezingen zijn in drie categorieën ingedeeld: afzonderlijke theologische werken van Grotius (Hans Posthumus Meyjes over de "excerpta theologica" met betrekking tot de *Meletius*; Harm-Jan van Dam over *De imperio summarum potestatum circa sacra*; Jan Paul Heering over *De veritate religionis christianae*; François Laplanche over de heidense godsdiensten in de *Annotationes in Vetus Testamentum*; Henk Jan de Jonge over Grotius' visie op de evangelisten); Grotius en het theologische gedachtengoed van zijn tijd (Hans Trapman over Grotius en Erasmus; Edwin Rabbie over Grotius en het jodendom; Henk Nellen over Grotius als publicist in Frankrijk; Hans Bots over Grotius en André Rivet); *Nachleben* (James Cameron over de invloed van Grotius op het Schotse apocalyptisme; Johannes van den Berg over de invloed van Grotius' opvattingen over de Antichrist in Engeland; Olivier Fatio over Grotius' invloed op Jean-Alphonse Turretini; Ernestine van der Wall over Grotius en Campegius Vitringa).

De bundel wordt afgesloten door een uitgebreide bibliografie over "Grotius als theoloog", een bibliografie van de jubilaris en een drietal registers (Edwin Rabbie).

Lezingen, gehouden tijdens de studiedag van het Neolatinistenverband (Den Haag, 1 oktober 1993):

J.C. Bedaux, Alexander Hegius als dichter: een eerste tussenbalans.

Met enige schroom heb ik de uitnodiging aangenomen u iets te vertellen over de gedichten van Alexander Hegius. Het is voor het eerst dat ik een vergadering van dit achtenswaardige gezelschap bijwoon. Ik moet bovendien als eerste het woord voeren zonder op de hoogte te zijn van de hier levende tradities en ik hoop dat u daarmee rekening wilt houden. Mijn voordracht heeft de volgende onderdelen:

- een korte inleiding, waarin ik vertel hoe ik tot mijn onderwerp ben gekomen
- iets over de persoon Hegius
- Hegius' poëtisch oeuvre, uiteraard de hoofdmoot.

1. Inleiding.

Zoals Leiden zijn Huizinga-lezing kent, zo heeft Deventer zijn Alexander Hegius-lezing, die dit jaar voor de vijfde maal heeft plaatsgehad. Deze lezing wordt door de openbare scholengemeenschap Alexander Hegius en de Stads- of Athenaeumbibliotheek (waar ik werkzaam ben) georganiseerd, terwijl bedrijven als sponsor optreden. Uitgangspunt bij dit evenement is "de figuur van Alexander Hegius, die door heroriëntatie op het verleden stimulerend heeft gewerkt op de culturele ontwikkeling van zijn eigen tijd en van de tijd daarna". Gelukkig is dit uitgangspunt breed toepasbaar. De tekst van de lezing is direct na afloop verkrijgbaar, bij de Huizinga-lezing is dat anders! In 1998 zal de Hegius-lezing voor de tiende maal plaatsvinden. Het is dan 500 jaar geleden dat Hegius is gestorven. Dit herdenkingsjaar is een goede gelegenheid aan Hegius bijzondere aandacht te besteden. Zodoende heb ik ruim anderhalf jaar geleden het plan opgevat om Hegius' gedichten opnieuw uit te geven. Ik had het geluk uit mijn studententijd Chris Heesakkers te kennen, die ik al in een vroeg stadium heb benaderd met het verzoek om advies. Dat moest ook wel, omdat ik lange tijd weinig of niets aan mijn oorspronkelijke vak (ik ben classicus) had gedaan. Ik beschouw mij daarom voorlopig nog als een herintreder (om deze emancipatieterm maar eens te gebruiken). Dit wil bepaald niet zeggen dat u mij met uw kritiek moet ontzien, integendeel. Het herintredingsproces verloopt trouwens buitengewoon aangenaam. Het is een verrassing te merken hoeveel vergaarde kennis ruim twintig jaar is blijven hangen.

Het begin van het werk was relatief eenvoudig. De gedichten van Hegius zijn in 1503 door Richard Pafraet uitgegeven, het jaar waarin ook diens *Dialogi* bij dezelfde drukker verschenen. Van beide uitgaven bezit de Athenaeumbibliotheek een exemplaar, in 1836 geschonken door de in Den Haag niet onbekende baron Van Westreenen. Deze weet van het *Dialogi*-exemplaar te melden dat het aantekeningen bevat van Melanchton. Overigens was van de *Dialogi* in een zestiende-eeuwse convoluut al een exemplaar in Deventer aanwezig.

Een van de dialogen, waarschijnlijk de belangrijkste, de *Invectiva in modos significandi*, is door IJsewijn in 1971 uitgegeven¹. Voor de andere dialogen zijn we op de oude uitgave aangewezen. Weliswaar schrijft in 1976 Lawrence Johnson het volgende: "Having edited and translated Hegius' *Dialogi*, I am willing...",² maar ik heb deze uitgave niet kunnen traceren. Wellicht kan een uwer mij hierover informeren.

Het werk van Hegius omvat meer. Samen met zijn Deventer collega Johannes Synthen verzorgde hij een uitgave van het *Doctrinale* van Alexander de Villa Dei. Van het eerste deel

¹ in: *Forum for Modern Language Studies* 7 (1971), p. 299-318.

² L.J. Johnson, "Alexander Hegius, humanist, pedagogue", in: *Acta conventus neolatini turonensis 1976*, Paris 1980, p. 377.

hiervan zijn twee edities bewaard gebleven.³ Ook zou Hegius de gedichten van Baptista Mantuanus hebben uitgegeven. Zolang deze uitgave niet is opgespoord, blijft het speculeren. Het is trouwens merkwaardig dat Hegius zich heeft ingespannen voor een uitgave van het *Doctrinale*, omdat dit werk het Latijn presenteert op een manier die Hegius in zijn *Invectiva* juist bestrijdt!

Ik ben daarnaast begonnen met het verzamelen van secundaire literatuur. Veel hiervan bleek in de Athenaeumbibliotheek aanwezig. Bij het verkrijgen van de ontbrekende literatuur kon ik enige praktijkervaring krijgen in de kwaliteit van het inmiddels geautomatiseerde interbibliothecaire leenverkeer. Mijn ervaring is dat het voortreffelijk loopt.

2. De persoon Alexander Hegius.

Wanneer men de secundaire literatuur over Hegius beziet, valt op dat de meeste aandacht is uitgegaan naar biografische kwesties, zoals geboorteplaats, geboortejaar en het moment waarop Hegius naar Deventer is gekomen. De dag van zijn begrafenis, ook vaak als sterfdatum genoemd (27 december 1498), is in elk geval geen punt van discussie. Op het oeuvre van Hegius en zijn betekenis wordt daarentegen veel minder of helemaal niet ingegaan.

Het in de oudere literatuur genoemde geboortejaar 1433 is in 1980 door F.J. Worstbrock ter discussie gesteld⁴. Hij deed dit op grond van gegevens uit de matrikels van de universiteit van Rostock, waar Hegius tussen 1456 en 1463 stond ingeschreven. Deze matrikels spreken van Sanderus (of Zanderus) He(c)-k(e) de Stenfordia (= Burgsteinfurt). Hij pleit voor 1439-1440 als geboortejaar, omdat men in de vijftiende eeuw meestal op zestien- of zeventienjarige leeftijd naar de universiteit ging. Het jaar 1433 is volgens Worstbrock gebaseerd op de uitspraak van Johannes Butzbach dat Hegius "plenus dierum" is gestorven. Er is zijns inziens geen argument hieraan een leeftijd van 65 jaar te koppelen. Mij dunkt dat Worstbrock hierin gelijk heeft.

Als geboorteplaats heeft lang het Westfaalse Heek in de buurt van Ahaus gegolden. De Rostock-matrikels spreken zoals gezegd van "de Stenfordia", dat 20 kilometer van Heek af ligt. Worstbrock heeft erop gewezen dat familienaam en geboorteplaats in dit geval ten onrechte met elkaar in verband zijn gebracht. Volgens de oudere literatuur zou Hegius in Deventer de Latijnse school hebben bezocht waar hij les kreeg van Thomas a Kempis, hetgeen hoogst onwaarschijnlijk is, te meer omdat Thomas nooit in Deventer heeft gedoceerd. Münster maakt meer kans. Hier zou zijn vriend Rudolf van Langen zijn "discipulus" zijn geweest.

Wat Hegius direct na zijn studie heeft gedaan is niet

³ Nijhoff-Kronenberg, *Nederlandsche bibliographie van 1500 tot 1540* II, 's-Gravenhage 1940, nrs 2276 en 2278.

⁴ F.J. Worstbrock, "Zur Biographie des Alexander Hegius", in: *Humanistica Lovaniensia* 29 (1980), p. 161-165.

bekend. In 1469 werd hij rector van de Latijnse school te Wesel, in 1474 verhuisde hij naar Emmerik. Hier leerde hij in 1479 Agricola kennen, die hem Grieks leerde. Deze ontmoeting bleek een belangrijk moment in zijn leven.

Algemeen wordt aangenomen, dat Hegius in 1483 naar Deventer is gekomen. Het tijdstip van Hegius' komst vormt overigens een belangrijk onderdeel in de discussie over het geboortjaar van Erasmus. Ik volsta in dit verband te verwijzen naar het boekje dat mijn voorganger Koch in 1969 publiceerde⁵. In zijn boek *Zwarte kunst in de Bisschopstraat* meldt Koch dat Hegius omstreeks het eind van 1481 rector schijnt te zijn geworden, "al noteert de Deventer broederschap van Sint Jacobus "meyster Sander" reeds bijna een jaar eerder als donateur"⁶. Dit mijns inziens zeer belangrijke gegeven is tot op heden onopgemerkt gebleven. Ik wil er in dit verband niet verder op ingaan. Bij een andere gelegenheid hoop ik hierop terug te kunnen komen.

In Deventer bleven de contacten met Agricola bestaan. Onder Hegius kwam de Latijnse school tot grote bloei. Zij was ten noorden van de Alpen een van de eerste waar Grieks werd gedoceerd. Leerlingen kwamen van ver, getuige de eerder genoemde Johannes Butzbach, die uit Mainz naar Deventer reisde. Dat de school in een stad van niet meer dan tienduizend inwoners 2000, grotendeels externe, leerlingen zou tellen, ligt niet voor de hand. Een tiende deel ervan lijkt waarschijnlijk.

Hegius' werkzaamheden in Deventer en de daarmee samenhangende bloei van de Latijnse school waren voor de Deventer drukkers Pafraet en Van Breda van groot belang. Hun uitgaven van vooral schoolboekjes maakten Deventer tot de belangrijkste drukkersstad in de Lage Landen. We weten dat Hegius bij Richard Pafraet en zijn vrouw Stine in huis woonde. Het ligt voor de hand aan te nemen dat hij Pafraet bij diens werkzaamheden heeft gestimuleerd. Baptista Mantuanus is in Deventer herhaaldelijk uitgegeven, ook door Richard Pafraet. Wellicht is Hegius bij een of meer uitgaves betrokken geweest. Zo zou men het bericht, dat Hegius diens werken uitgaf, kunnen verklaren. Wellicht heeft omgekeerd Pafraet ook op Hegius invloed uitgeoefend.

3. Hegius' gedichten.

In 1503 (3 juli) zijn Hegius' gedichten uitgegeven door diens leerling Jacobus Faber, op dat moment lector aan de Latijnse school, en - zoals eerder gezegd - door Pafraet gedrukt. Aan het eind meldt Faber dat hij op zoek is geweest naar gedichten van Hegius. Ondanks een "diligens inquisitio" kunnen er heel wat aan zijn aandacht zijn ontsnapt. De laatste drie pagina's bevatten naast de epiloog en het colophon drie gedichten van

⁵ A.C.F. Koch, *The year of Erasmus birth and other contributions to the chronology of his life*, Utrecht 1969, p. 28-31, 36-37.

⁶ A.C.F. Koch, *Zwarte kunst in de Bisschopstraat*, Deventer 1977, p. 59.

Faber over de Utrechtse bisschop Otto van Lippe. Deze sluiten aan op het laatste gedicht van Hegius, dat een lijkgedicht is op de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt. Heel praktisch merkt Faber op dat er op deze manier geen lege bladzijden overblijven. Dat hij juist eigen gedichten toevoegt, maakt hem tot een antipode van Hegius, die de bescheidenheid zelve zou zijn geweest. In zijn *Adagia* (I iv 39) merkt Erasmus dan ook op dat men Hegius slechts een ding kan aanrekenen, namelijk dat hij met het nageslacht geen rekening hield.

De titelpagina van het werk is bedrieglijk: *Carmina et gravia et elegantia cum ceteris eius opusculis quae subiiciuntur*. De fout in de titel is al vroeg gesignaleerd⁷. Zij is ontstaan omdat het kennelijk de bedoeling was gedichten en dialogen gezamenlijk uit te geven. Op de titel volgt een aanbiedingsbrief van Faber aan Erasmus (Allen 174), geschreven op 9 juli, zes dagen na de datum die de drukker opgeeft! Het lofdicht op Hegius van Faber dat daarop aansluit (64 regels), heeft Allen weggelaten. Dan volgt een lofdicht van een van Hegius' leerlingen, Hermanus Buschius (8 regels). Er zijn overigens op Hegius talloze lofdichten geschreven, als we Butzbach in zijn *Hodoeporicon* mogen geloven: "Sed et alii quam multi, quos enarrare longum esset". En passant meld ik u dat sinds kort een volledige Latijnse tekst van dit werk beschikbaar is⁸. Naast het bovengenoemde lofdicht van Buschius citeert Butzbach een gedicht van Michael Hobingius, rector van de Latijnse school in Wesel. Erasmus' vriend Willem Hermans schreef twee lofdichten, waarvan het eerste liefst 310 verzen telt. Beide gedichten staan afgedrukt in Hyma's *The youth of Erasmus*⁹. Ook van Murmellius is een lofdicht bekend¹⁰. Systematische raadpleging van werken, door Hegius leerlingen uitgegeven, kan wellicht meer lofdichten aan het licht brengen. Het is in elk geval voorwerp van nader onderzoek.

Terug naar de uitgave van Hegius' gedichten. Aan het einde van de inleiding staat een brief van Agricola aan Hegius afgedrukt, die rond januari 1485 gedateerd wordt. Aan de gedichten zelf gaat nu de correcte titel vooraf.

Ik kom nu tot de gedichten zelf. Faber's editie telt er 38. Ze zijn van een titel en/of een korte toelichting voorzien, waarin ook het metrum staat vermeld. Gelet op de inhoud ervan moeten ze van de hand van Faber zijn. Het totaal aantal verzen bedraagt 1376, de omvang varieert van twee (enkele disticha)

⁷ G. Panzer, *Annales typographici* VI, Nürnberg 1798, p. 485.

⁸ *Johannes Butzbach, Odeporicon: Einleitung, Übersetzung und Kommentar* von Andreas Beriger, Weinheim 1991. De betreffende passage: p. 290-292; loflied van Hobingius: p. 288-291.

⁹ A. Hyma, *The youth of Erasmus*, Ann Arbor 1930, p. 225-234.

¹⁰ P.C. Molhuysen, "Alexander Hegius", in: *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 1852, p. 53.

tot 106 regels (gedicht 26). De meeste gedichten staan opgesomd in een passage in Butzbach's *Auctarium* (vgl. bijlage 1). Twee gedichten (de nummers 8 en 11) komen voor in een Praags handschrift, waar ze gedateerd zijn (resp. 1486 en 1489)¹¹. Panzer vermeldt een Deventer uitgave van enkele gedichten uit 1501, die mevr. Kronenberg als onvindbaar opgeeft¹². Twee gedichten zijn gedeeltelijk opgenomen in Butzbach's *Hodoeporicon*, namelijk de gedichten 20 (41-52) en 21 (29-44), waarop ik aan het eind van mijn lezing terugkom (pag. 12). Een gedicht over het nut van het Grieks (22) is door Nauwelaerts in 1953-1954 met een vertaling gepubliceerd¹³. Reichling (bekend om zijn monografie van Murmellius) wijst op enkele gedichten, waarvan ik nog niet heb kunnen achterhalen of ze alle in de uitgave van Faber zijn opgenomen¹⁴. Wat ik zoëven opmerkte over het speuren naar lofdichten op Hegius, geldt ook voor gedichten van Hegius zelf.

Een volledige opsomming van deze 38 gedichten zal ik u besparen. In plaats daarvan verwijs ik graag naar de passage uit het *Auctarium* van Butzbach en zal ik trachten een meer algemene karakteristiek te geven. Dertien gedichten zijn van religieuze aard, twaalf zijn sterk moralistisch getint. De godsdienstige gedichten hebben als onderwerp geboorte, lijden en verrijzenis van Christus. Vijf gedichten zijn aan Maria gewijd. De moralistische gedichten bestrijden ondeugden zoals hebzucht, nietsdoen, geldzucht, dwaasheid en afgunst of wekken op tot een rechtschapen leven. De genoegens des levens worden negatief benaderd, voor levensblijheid is geen plaats. Het renaissancistisch gedachtengoed, dat in deze twee groepen ontbreekt, komt in vijf gedichten naar voren. Naast het al eerder genoemde gedicht over het nut van het Grieks verschijnen als onderwerp de verering van de muzen (9), lofdichten op de eerder genoemde Rudolf van Langen en Herman von dem Bussche (31 en 32) en een rouwdicht op de Utrechtse bisschop Rudolf van Diepholt, die in 1474 was overleden.

Wat de data van de verschillende gedichten betreft, valt heel weinig met zekerheid te melden. Ik vermeldde u reeds de jaartallen, genoemd bij de gedichten 8 en 11 (1486 en 1489) in een Praags handschrift. Gedicht 20 bevat onder andere een

¹¹ J. IJsewijn, a.w. (noot 1), p. 301; J. Truhlar, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum*, Praha 1906, II, p. 389-390 (nr 2831).

¹² G. Panzer, a.w., IX, Nürnberg 1801, p. 453; Nijhoff-Kronenberg, a.w. III, Inleiding, 's-Gravenhage 1940, nr 0590.

¹³ M. Nauwelaerts, "De utilitate linguae graecae homoioteleuta", in: *Nova et Vetera* 32 (1954-1955), p. 235-236.

¹⁴ D. Reichling, "Beiträge zur Charakteristik des Humanisten Alexander Hegius, Joseph Horlenius, Jacob Montanus und Johannes Murmellius", in: *Monatschrift für rheinisch-westfälische Geschichtsforschung und Altherthumskunde* 3 (1877), p. 295.

De arte et inertia	li. i	
De sensu et sensili	li. i	
De moribus	li. i	
De philosophia	li. i	
De incarnationis misterio	li. i	Questio quo tempore anni Christus fuit:
Carmina et graua et elegantissima	li. i	
1 De aurea mediocritate	car. i	Cuique modum tribuo iustum:
6 In habendi amorem	saph. i	Quantus humanos animos cupido:
7 Panegiricon ad diuam Mariam	car. i	Virgo quam vates
8 Contra vicia	car. i	Si post ferre voles
9 De musis colendis	car. i	Pone fulgentem iaculator arcum:
10 De vicijs	car. i	Harum vita paucis degitur: [Heu]
11 In malum ocium	car. i	Si quibus veri datus est et equi ardor:
12 Contra inertes	car. i	Cordi si quibus est deum
13 Contra turpem amorem pecunie	car. i	Heus regina pecunia
14 De curis et malis et vicijs	car. i	Huc rex omnipotens ades
15 De stulticijs mortalium	car. i	Nemo cum vere tepenti
16 De querendis bonis solidis	car. i	O qui stelliferum celeri vertigine
17 In natalem saluatoris	car. i	Salue natalis Jesu
18 In liuorem inuectiuum	car. i	Orbem cum sol rutilantem
19 Ad sanctam Mariam pane:	car. i	Genitrix intacta tonantis
20 De iusticia colenda	car. i	Diuam venerare potentem
21 In pestilenciam	car. i	Inuisa pestilencia
22 De vtilitate grece lingue	car. i	Quisquis grammaticam
23 De Natiuitate Domini	car. i	Phille vale valeat leua [Leuce]
25 In natalem eiusdem et laudem Marie	car. i	Proles patris omnipotentis
26 De passione eiusdem	car. i	Traditor exiguo
27 In resurrectionem eiusdem	car. i	Morte sua celi
28 De eiusdem leticia	car. i	Exors leticie sit nemo
29 Monasticha de laude Jesu	car. i	., as siluas resonare pinu [Nos]
31 Ad Rodolfum Langium et Her: Bus:	car. i	Nil est quod fieri nequeat [pium]
32 Ad Hermañum Buschium	car. i	Buschia clara fuit domus
38 Epitaphium Rodolfi episcopi Traiecten	car. i	Conditor hic presul
Farraginem latine lingue	li. i	Latium olim dicabatur

lofprijzing op Frederik van Baden, die vanaf 1496 bisschop van Utrecht was. In hetzelfde gedicht komt het uitroeien van een roversbende ter sprake (vers 46), die in 1498 (11-15 juli) plaats vond. Het lijkt mij met deze drie gegevens moeilijk te bewijzen dat de gedichten in chronologische volgorde zijn uitgegeven. Hegius zou in dat geval de helft van zijn verzen in het laatste halfjaar van zijn leven geschreven hebben. Ik word in deze mening gesterkt door Butzbach, die gedicht 20 "ultimum eius dictaminum" noemt, hetgeen zeer wel mogelijk is. In de oudere literatuur wordt herhaaldelijk beweerd dat Hegius zich in de loop van zijn leven van een man van de *aurea mediocritas* tot een soort asceet heeft ontwikkeld. De volgorde van de gedichten biedt volgens mij hiervoor geen aanknopingspunt.

Hegius gebruikt klassieke metra. Elf gedichten bestaan uit disticha, waarvan zes slechts twee-regelig zijn. Negen gedichten bestaan uit monostichische hexameters. De anapaestische dimeter komt in zeven gedichten voor, de sapphische strofe verschiijnt viermaal, de glyconeus driemaal. De vier overige gedichten hebben ieder weer een ander metrum. Een enkele metrische fout heb ik kunnen vaststellen. Ook Reedijk heeft op metrische onvolkomenheden gewezen¹⁵. Nauwkeurig onderzoek levert wellicht meer onjuistheden op.

De eerste stap in mijn Hegius-onderzoek was de tekst op een tekstverwerker over te zetten. Vervolgens heb ik de gedichten vertaald. Met tekst en vertaling als basis heb ik het gebruik van citaten onderzocht. Ik versta onder citaten letterlijke aanhalingen, niet zegswijzen op de manier van bijvoorbeeld Vergilius. Een eerste ronde is afgesloten. De oogst is beperkt, circa zestig citaten van de volgende auteurs: Vergilius, Ovidius, Horatius, Catullus, Propertius, Lucretius, Lucretius, Juvenalis, Martialis, Statius en Prudentius. Opvallend is het dat de citaten niet gelijkelijk over de gedichten verdeeld zijn. Vijf gedichten (1, 9, 16, 18 en 19) bevatten samen ruim de helft van het aantal gevonden citaten. Ik heb onderzocht of hier enige relatie bestaat tussen het aantal citaten en het metrum of het onderwerp. Dit blijkt niet het geval te zijn.

Ik neem mij voor het citatenonderzoek in elk geval nog voort te zetten met:

- christelijke dichters, in het bijzonder ten aanzien van het lijdensverhaal van Jezus;
 - de gedichten van andere tijdgenoten dan Agricola. Aan Agricola's gedichten heeft Hegius niets ontleend;
 - de gedichten van Baptista Mantuanus, die zoals ik eerder zei door Hegius zouden zijn uitgegeven;
 - raadpleging van Schumann's *Lateinisches Hexameter Lexicon*.
 - Verder onderzoek is ook nodig naar de invloed van Plinius. In zijn gedicht over het nut van het Grieks stelt Hegius dat ieder die met plezier Plinius leest, Grieks moet leren.
- Mocht u nog suggesties in dezen hebben, dan hoor ik dat graag van u.

¹⁵ C. Reedijk, *The poems of Desiderius Erasmus*, Leiden 1956, p. 46.

Ik ben inmiddels begonnen de *Dialogi* te bestuderen om een antwoord te krijgen op de vraag in hoeverre de *Dialogi* voor Hegius' kennis van antieke auteurs een aanvullend beeld opleveren en qua inhoud met gedichten verwant zijn. De eerste dialogen, die filosofische onderwerpen aansnijden, bevatten geen raakpunten met de gedichten. Opvallend zijn hier wel de frequente verwijzingen naar Aristoteles. Ik heb het stellige vermoeden dat Hegius hiervoor de *Auctoritates Aristotelis* heeft gebruikt, wellicht een te Deventer gedrukt exemplaar. Andere auteurs die in de *Dialogi* genoemd worden, zijn naast de zoëven genoemde dichters onder meer Plautus, Terentius, Cicero, Livius, Plinius, Quintilianus, Seneca, Servius en Boethius. Onderwerpen die in de gedichten voorkomen, verschijnen in de latere dialogen (*De incarnationis mysterio*, *De paschae et celebratione et inventione* en *De moribus*). Ook hier geldt: nader onderzoek.

Ik wil met u nu graag stilstaan bij de vraag hoe het oordeel over Hegius gedichten tot nu toe heeft geluid. Ik behandel in chronologische volgorde de meningen van:

- Erasmus (1489)
- Molhuysen (1852)
- Reichling (1877)
- Lindeboom (1913)
- Bömer (1934)
- Bot (1955)¹⁶

In een vroege brief aan Cornelius Gerard (Allen 23, door hem op juni 1489 gedateerd) geeft Erasmus hoog op van de stijl van Hegius. Zijn stijl was zo verfijnd dat als de titel bij een gedicht ontbreekt, men zich gemakkelijk in de auteur zou kunnen vergissen "qui tanta elegantia veterum exprimit dicendi stylum, ut si desit carmini titulus, in autore facile erraveris". Dit compliment heeft maar betrekkelijke waarde, omdat later Erasmus' oordeel over Hegius veel minder gunstig is¹⁷.

P.C. Molhuysen, predikant en bibliothecaris te Deventer, grootvader van de latere bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek, kwalificeerde in 1852 Hegius' gedichten als volgt: "Over de letterkundige en poëtische verdiensten van deze stukken achten wij ons onbevoegd te oordelen, maar om den geest, die erin doorstraalt, hebben zij hooge waarde. Wel is de toon godsdienstig, maar vrij van de overdrijvingen van zijnen tijd, vrij ook van de ijdele contemplatie die zich opsluit en slechts vroomme gewaarwordingen voedt zonder ze in

¹⁶ P.C. Molhuysen, a.w., p. 56-59; D. Reichling, a.w., p. 294-295; J. Lindeboom, *Het bijbelsch humanisme in Nederland*, Leiden 1913, p. 79-81; A. Bömer, "Alexander Hegius", in: *Westfälische Lebensbilder III*, Münster 1934, p. 358; P.N.M. Bot, *Humanisme en onderwijs in Nederland*, Utrecht 1955, p. 30-31.

¹⁷ Zie Erasmus' *Spongia* in: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami IX*, 1, Amsterdam 1982, p. 196; *Compendium vitae* in: P.S. Allen, *Opus Epistolarum Des. Erasmi Roterodami I*, Oxford 1906, p. 48.

het leven te doen treden, die tot mystiekerij overslaat. Het zijn geene kloosterdeugden, die hij aanbeveelt, maar maatschappelijke, voortvloeiende uit en gesterkt door eenen godsdienstigen zin. Het kost eerst eenige moeite om met dit oude voortbrengsel der drukpers en de vreemde interpunctie gemeenzaam te worden, terwijl ook de correctie niet altijd zuiver schijnt: doch hoe meer men de dichter begrijpt, des te meer krijgt men hem lief, om zijne zuivere denkbeelden en zijne gezonde zedekunde." Vervolgens geeft Molhuysen enkele voorbeelden (nrs 6, 16 en 1). Eerder in zijn artikel had hij aandacht besteed aan de gedichten 21 (over de pest) en 22 (over het nut van het Grieks).

Reichling kwalificeert hem in 1877 als een niet onwaardige voorloper van de latere humanisten. "Müssen wir ihm auch jene dem wahren Dichter eigene Begeisterung absprechen, können sich auch seine Gedichte, was poetischen Schwung anlangt, mit denen eines Buschius oder Murmellius nicht messen, so sprechen sie doch grösstentheils durch ihre ungekünstelte Einfachheit und den aus ihren hervorleuchtenden tiefreligiösen Sinn wohlthuend an." Hij geeft dan naast het gedicht over de pest twee voorbeelden die ook bij Molhuysen voorkomen (nrs 16 en 6).

Lindeboom in zijn *Bijbels Humanisme* vindt Hegius' poëzie teleurstellend. "Hegius was dichter in zooverre iedere verzenmedende humanist dit was; in den uitgegeven bundel zijn er enkele van wonderlijke smakeloosheid, wier eenige verdienste in eene juiste toepassing van de regelen der metriek bestaat. Een enkel ... is wel van eenige dichterlijke waarde, maar de vraag rijst in hoeverre deze waarde op rekening van de dichterlijke bezieling moet worden gesteld, en of zij niet veeleer te danken is aan een handig gebruikmaken van de klassieke voorbeelden en zinswendingen. Het is de vraag, die zich bij zoovelen der humanisten voordoet; hunne kennis der oude dichters en hunne technische vaardigheid in het verzenmaken wordt hun helaas tot een val in het sceptisch oordeel van een kritisch nageslacht." Dan zwakt Lindeboom zijn kritiek op Hegius af: "Hem (Hegius) worde de eer gegeven, die hem toekomt: allereerst van te hebben geschreven in een Latijn dat goed, en voor dien tijd voortreffelijk was. Verder moet erkend worden dat de pedanterie van zooveele humanisten bij hem weinig hinderlijk is, en dat de toon hier en daar van een gezond realisme en een nuchtere natuurlijkheid is." Als voorbeeld noemt Lindeboom het gedicht over de pest (nr 21) en gaat dan verder: "En, lettende op den tijd waarin hij leefde, komt men er toe de "dichter" zijn gemis aan dichterlijken zin niet al te zwaar toe te rekenen, wanneer men hem elegieën ziet wrochten ter eere van: het Grieksch. Er waren wel mindere onderwerpen die de humanisten aan het dichten zetten." Dan merkt Lindeboom op, dat Hegius door dit onderwerp zo in vuur en vlam zou zijn geraakt, dat hij in het proza verder gaat. In twee opzichten is Lindeboom niet nauwkeurig. Het betreffende gedicht is geen elegie, maar bestaat uit hexameters. En de prozatekst die erop volgt, is naar mijn mening niet van Hegius, maar van Faber. Ondanks zijn forse kritiek noemt Lindeboom aan het eind van zijn beschouwing over Hegius hem een wegbe-reider van het "apostolisch ideaal der Evangelische armoede van de Bijbelsche humanisten".

Volgens Bömer was Hegius geen poëtische natuur. "Ein poetischer Schwung fehlt bei ihm so gut wie ganz. Die meisten der Gedichten sind auf Zwecke der Erziehung und des Unterrichts zugeschnitten, formell wie inhaltlich." De gedichten dienden om zijn leerlingen in de antieke metra in te wijden. Hun beste eigenschap is hun "ungekünstelte Einfachheit", dezelfde term die bij Reichling voorkomt. Het levendigst is volgens Bömer het gedicht tegen de pest: "Hier spürt man deutlich, dass der Dichter einmal mit dem Herzen bei der Sache gewesen ist".

Bot typeert het Latijn van Hegius als zeer stuntelig. "Een volbloed minnaar der letteren was Hegius nog niet; eerder moet hij gezien worden als een prae-Humanist, een middenpositie innemend tussen de Middeleeuwen en de nieuwe aera. Hij was de Mozes, die velen het Beloofde Land heeft doen binnengaan, maar het zelf feitelijk nooit betreden heeft. Het Humanisme was voor hem meer een Zondagskleed, dat hij zeker niet zonder zwier droeg, maar dat zijn alledaagse plunje niet kon verbergen". En even verder: "Het is hem nog geen vlees en bloed geworden, maar min of meer een vernis gebleven". Woorden van gelijke strekking bezigde ook Lindeboom.

Het zal u bij deze beschouwingen zijn opgevallen dat de waardering voor Hegius' gedichten bij de zoëven geciteerde auteurs niet in stijgende lijn is verlopen. Voordat ik met een eigen oordeel kom wil ik eerst enkele kanttekeningen plaatsen. Molhuysen onttrekt zich aan een formele beoordeling en geeft hoog op van de vrome inhoud. De dominee verloochent zich niet. Hij is overigens de eerste die gedichten of delen ervan citeert. Het is opvallend dat Reichling en Lindeboom juist deze gedichten noemen, Reichling de nummers 6 en 16, Lindeboom 21 en 22. Ik heb het vermoeden dat beiden slechts het artikel van Molhuysen hebben gelezen, dat inmiddels ook in een Duitse versie verschenen was. Hetzelfde geldt voor Bömer, die de nummers 1 en 21 noemt. Een deel van de kritiek van Lindeboom, als hij spreekt over de gekunsteldheid van Hegius' dichtwerk, is niet iets dat alleen Hegius aangewreven kan worden, maar geldt voor menig postklassiek dichter. Verder suggereert Lindeboom dat Hegius frequent gebruik maakte van klassieke voorbeelden. Ik heb u eerder verteld dat het aantal citaten wel meevalt (of tegenvalt, het is maar hoe u het bekijkt).

Naar mijn mening is het niet juist een algemeen oordeel te vellen over Hegius' dichtwerk, zeker niet op grond van een paar gedichten. Wanneer men het hele oeuvre overziet, vallen kwaliteitsverschillen op. Enkele gedichten, en dan denk ik vooral aan de monostichische verzen, zijn inderdaad weinig boeiend. Wellicht zijn deze als lesmateriaal gebruikt. Andere hebben meer kwaliteit, waarbij ik mij ervan bewust ben dat de kwaliteit relatief is vergeleken met het werk van latere neolatinisten. Hegius is zeker geen groot dichter geweest. Hij dient uiteindelijk als een overgangsfiguur tussen Middeleeuwen en Renaissance beoordeeld te worden. Het lijkt mij aardig u aan het eind van mijn verhaal twee passages uit Hegius' dichtwerk te laten zien die in het *Hodoeporicon* van Butzbach voorkomen. Het gaat om de gedichten 20 (41-52) en 21 (29-44), beide met een lofprijzing op Deventer.

Ad iusticiam colendam admonitio

42 Iuris cultu peregrinas
 Daventria laude per urbes
 Claret, quam censeo dignam
 Opibus que semper abundet.

45 Hec reddidit arva colonis
 Predonum sanguine fuso,
 Que debuit aera decenter
 Equiti peditique pependit.

Huius nummata sit arca
 50 Semper nec inaniat illam
 Discordia, nocte dieque
 Iuvenesque senesque precemur.

In pestilentiam

29 Te moenibus Daventriae
 Iam tempus est excedere,
 Hec fletibus fac temperet,
 Iam sat superque fleverat

Urbem subi cui coctiles
 Muros dedit Semiramis
 35 Aut Thracis horrendissimi
 Semper paventem regiam.

Est dignior Daventria
 Quam cui nocere debeas.
 Hec laude fulget plurima
 40 Ut vitra, ut astra, ut lucifer.

Insignis hec et nobilis
 Clero dei dignissimo
 Ludoque litterario
 Et copiosis mercibus.

Het eerste gedicht (volgens Butzbach het laatste van Hegius) noemt het opruimen van een roversbende (vers 46). In het tweede gedicht, dat zich niet laat dateren, vaart Hegius uit tegen de pest. De verzen 33-34 zijn een citaat uit Ovidius *Metamorphosen* (4,58), de verzen 35-36 verwijzen naar de Thracische koning Diomedes. Opvallend is dat Hegius ondanks zijn becheidenheid de Latijnse school roemt (vers 43).

Geachte aanwezigen, met veel genoegen heb ik mijn voordracht voorbereid en vandaag voor u ten gehore gebracht. Ik hoop dat ik ben geslaagd in mijn opzet u een eerste indruk te geven van Alexander Hegius als dichter. Ik dank u voor uw aandacht.